

מידת החובה להפחית באיסור בפיקוח נפש בכל חולה ובילדות

בכל חולה שיש בו סכנה, שמחללים עליו את השבת לפיקוח נפשו, נחלקו הראשונים האם לכתחילה יש להקפיד לעשות על ידי נכרי או בשינוי, או שאין כל צורך בכך ואדרבה עושים לכתחילה על ידי ישראל. מחלוקת זו הגיעה עד לשולחן ערוך והרמ"א (סימן שכח, יב):

"כשמחללין שבת על חולה שיש בו סכנה, משתדלין שלא לעשות ע"י א"י וקטנים ונשים אלא ע"י ישראלים גדולים ובני דעת. הגה: וי"א דאם אפשר לעשות בלא דיחוי ובלא איחור ע"י שינוי, עושה ע"י שינוי; ואם אפשר לעשות ע"י א"י בלא איחור כלל, עושין ע"י א"י (א"י) וכן נוהגים; אבל במקום דיש לחוש שיתעצל הא"י, אין לעשות ע"י א"י (תוספות ור"ן)".

לעומת זאת, כשמדובר ביולדת, לכל הדעות במידת האפשר נצרך שינוי, כמבואר בשולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן של סעיף א:

"יולדת היא כחולה שיש בו סכנה ומחללין עליה השבת לכל מה שצריכה; קוראין לה חכמה ממקום למקום, ומילדין (אותה), ומדליקין לה נר אפי' היא סומא; ומ"מ בכל מה שיכולין לשנות משנין, כגון אם צריכים להביא לה כלי מביאו לה חברתה תלוי בשערה, וכן כל כיוצא בזה".

טעם הדבר, כפי שביאר במגיד משנה (שבת פרק ב הלכה יא):

"ומלשון רבינו ז"ל נראה שאין חולה שיש בו סכנה בכלל השנוי אלא החיה וזהו שכתב הרי היא בסכנת נפשות ולא הזכיר השינוי בחולי שיש בו סכנה וכתב למעלה כללו של דבר שבת לגבי חולה שיש בו סכנה הרי הוא כחול לכל הדברים וכו'. והטעם בזה נראה מפני שכאב היולדת וחבליה הם כדבר טבעי לה ואין אחת מאלף מתה מחמת לידה ולפיכך החמירו לשנות במקום שאפשר ולא החמירו בחולה".

והנה, על מה שכתב השו"ע בדוגמא של להביא בשערה, כתב המשנה ברורה: "תלוי בשערה, שלא כדרך המוציאין דאינו כ!א שבות בעלמא וזה עדיף מאם תסוך השמן בשערה ותביא אצלה ותסחוט את השער דהתם איכא עוד איסורא דסחיטה דאע"פ דאין סחיטה בשער לחיוב מ!מ בודאי אסור משום שבות!-

מקור דבריו בבית יוסף, שכתב "...וטעמו משום דאף על גב דאין סחיטה בשער איסורא מיהא איכא וכמו שכתב הרב המגיד בפרק ט' ואם כן מוטב לעשות הוצאה על ידי שינוי מבלי איסור אחר מלהוסיף עליו איסור סחיטה".

בענין זה ישנו חידוש מופלא ומופלג של האבני נזר. בכדי להבין את הדברים ניכנס לשורש הסוגיא.

בגמרא במנחות (סד, א) הסתפק רבא בדינו של חולה שעל פי הרופאים הוא זקוק לשתי גרוגרות, ויש שתי אפשרויות מהיכן לתלוש אותן, או משני ענפים שיש בכל אחד מהם גרוגרת

אחת, או מענף אחד שיש בו שלש – כלומר גרוגרת אחת יותר ממה שצריך. [והמסקנא, "פשיטא שלש מייתנין, דעד כאן לא קאמר ר' ישמעאל התם, אלא דכי ממעט באכילה קא ממעט קצירה, אבל הכא דכי קא ממעט באכילה קא מפשא קצירה, ודאי שלש מייתנין"].

ולכאורה, כל הנידון בגמרא הוא רק משום שבאפשרות השניה יש יותר ממה שצריך, ויש לדון מה יהיה הדין אם בענף השני יהיו שתי גרוגרות בלבד, האם במקרה זה מה שירצה יעשה, או שיתלוש פעמיים, או שיתלוש פעם אחת בלבד, או שלהיפך, יהיה חייב לתלוש את הענף שעליו יש שתי גרוגרות ובכך יפחית במלאכות.

אגב, בדברי הגמרא שם נחלקו הראשונים, שהרשב"א בביצה יז, א כתב שריבוי בשיעורים אסור מדרבנן בלבד, והר"ן תמה עליו, שאם כן פשוט שהיה צריך לתלוש את הענף האחד שעליו יש שלש גרוגרות, שבוזה הפחית במלאכה דאורייתא של קצירה, אף שיש בידו באופן זה איסור של ריבוי בשיעורין שלהרשב"א אינו אלא מדרבנן, ולכן מסיק הר"ן שריבוי בשיעורין דאורייתא. ומבאר הר"ן שיסוד האיסור הוא משום שצרכי פיקוח נפש הם בגדר דחווה בלבד, ולכן כל מה שלא נצרך ישירות לפיקוח נפש הוא בכלל חילול השבת דאורייתא. [דא עקא, שהרשב"א עצמו דעתו ששבת דחווה אצל פיקוח נפש, כפי שכתב בתשובה (ח"א סי' תרפ"ט), וז"ל:

"שמעתי מאחד מגדולי הרבנים שהעיד משם הרב רבי מאיר מרוטנבורק שהורה להתיר לשחוט אפילו במקום שיש שם נבלה להאכילו... ולי נראה שהכל תלוי במחלוקת אם נאמר שבת דחווה או נאמר שבת הותרה אצל חולה... וכמדומה **שהלכה כמאן דאמר שבת דחווה היא ולא הותרה**".

מבואר, שלדעת הרשב"א איסור הריבוי בשיעורין אינו תלוי בגדרי דחווה או הותרה, ואף שהשבת דחווה, מכל מקום אין זה אלא איסור דרבנן, ושלא כמו שתלה הר"ן הדברים זה בזה. רבינו הגר"א וייס שליט"א (מנחת אשר שבת סי' פ') ביאר, שלדעת הרשב"א מעשה המלאכה אינו מתייחס לשל שיעור ושיעור, אלא נחשב כאחד, ומאחר שמותר לעשות עצם המעשה של הקציצה שהרי הוא צריך לזה בשביל ב' הגרוגרות, אין איסור דאורייתא על הגרוגרת השלישית אף אם השבת רק דחווה אצל פיקוח נפש.

על כל פנים, נחזור לענייננו.

בשו"ע (סימן שכח, טז) נפסק:

"אמדוהו לשתי גרוגרות, ולא מצאו אלא שתי גרוגרות בשני עוקצין וג' בעוקץ אחד, כורתים העוקץ שיש בו ג'; ואם היו ב' בעוקץ אחד וג' בעוקץ אחד, לא יכרתו אלא העוקץ שיש בו שנים".

ועדיין יש לדון מה הדין במקרה שהעלנו, כשיש ב' בעוקץ אחד או ב' בשני עוקצין. בפשטות, עלינו למעט באיסור ולקצוץ את העוקץ שיש בו שניים. אך לא כך סובר האבני נזר (או"ח סימן קנז):

"והא דמבואר במנחות (דף ס"ד ע"א) דחולה שאמדהו לשני גרוגרות ויש שנים בעוקץ אחד ושלש בעוקץ אחד כורתין העוקץ שיש בו השנים ולא שיש בו השלש. היינו משום שהגרוגרת השלישי אינו לצורך החולה. ועל כן לא נתבאר בפוסקים דאם יש שנים בעוקץ אחד ושנים בשני עוקצין אסור לכרות השנים בשני עוקצין. דבאמת מותר בזה. כיון שהכל לצורך אף שמרבה בבצירה. ועיין היטב בשלחן ערוך סימן שכ"ח סעיף ט"ז ותראה שכן הוא".

מבואר באבני נזר שדעתו שבפיקוח נפש אם כבר הוצרך לעשות איסור אין חוששים לעשות אותו באופן שימעט באיסורים. לדוגמא, חולה שצריך שתי גרוגרות, ויש שתי אפשרויות, או לתלוש ענף אחד שיש עליו שתי פירות, או לתלוש שתי ענפים שיש על כל אחד גרוגרת אחת, שבזה עובר שני איסורים. דעת האבני נזר שכיון שהוא צריך את כל הגרוגרות, אין ענין למעט באיסורים.

כיוצא בזה כותב האבני נזר לענייננו, לגבי דין היולדת :

"...ועוד קשה לי שבפרק ב' מהלכות שבת הלכה י"א כתב הרמב"ם היולדת כשכורעת לילד כו' ומחללין עלי' את השבת כו' ואם היתה צריכה לשמן מביאין לה. וכל שאפשר לשנות משנין בשעת הבאה כגון שתביא לה חברתה כלי תלוי בשערה עד כאן לשונו. וכתב הכסף משנה וכתב רבינו כאן שתביא לה כלי התלוי בשערה [ולא בשערה ממש] משום דאף על גב דאין סחיטה בשער איסורא מיהו איכא וכמו שכתב הרב המגיד בפרק ט'. ואם כן מוטב לעשות הוצאה על ידי שינוי מבלי איסור אחר מלהוסיף עליו איסור אחר עד כאן לשונו.

וקשה לי דבפסחים (דף ע"ט ע"א) תנו רבנן הרי שהי' ישראל טמאין וכהנים וכלי שרת טהורין או שהי' ישראל טהורין וכהנים וכלי שרת טמאין. ואפילו ישראל וכהנים וכלי שרת טמאין יעשו בטומאה. אמר רב חסדא לא שנו אלא שנטמאת הסכין בטמא מת דרחמנא אמר בחלל חרב חרב הרי הוא כחלל וקא מטמא לגברא דמעיקרא כי מתעביד בטומאת הגוף דכרת מתעביד. אבל נטמא הסכין טומאת שרץ דבשר הוא דמטמא ליי' לגברא לא מטמא ליי'. מוטב יאכל בטומאת הבשר בלאו ואל יאכל בטומאת הגוף דכרת. אלמא קסבר רב חסדא טומאה דחויי' בציבור עד כאן. הרי דאף דדחוי' - מכל מקום אם כהנים טמאין כיון שנעשה העבודה בטומאת הגוף דבכרת מותרים הבעלים לאכול גם כן בטומאת הגוף דבכרת - ולא אמרינן שלא נוסף איסור - אלמא כיון שעל כרחין צריכין לעשות איסור אחד יכולין לעשות עוד כמה איסורין כמוהו ובלבד שיהו & לצורך הקרבן - והכא נמי ביולדת אף ששבת דחוי' & אצלה כיון שצריכין לעשות הוצאה כלאחר יד שאסור מדרבנן לא איכפת לן אם נוסף עוד איסור סחיטת שער דמדרבנן".

במנחת אשר שמות (סימן נ'), הביא מחלוקת בין שנים מתלמידי האבני נזר, ונביא מדבריו שם. "הגרמ"ד פלאצקי בספרו חמדת ישראל (קונטרס דרך חיים סימן י"ז), תמה על דבריו מדברי הגמ' במנחות דאפילו אם יש ג' בעוקץ אחד צריך לתלוש ענף זה ולא שנים בשני עוקצין, ודחה את דברי האבני".

אך בשו"ת ארץ צבי (ח"ב סימן כ"ו) הביע תמיהה על דברי חכ"א שהשיג על האבני"ז, וכתב ליישב דבריו עפ"י דיוק בלשון השו"ע שם:

"אמדוהו לשתי גרוגרות ולא מצאו אלא שתי גרוגרות בשני עוקצין וגי בעוקץ אחד, כורתים העוקץ שיש בו ג'. ואם היו ב' בעוקץ אחד וגי בעוקץ אחד, לא יכרתו אלא העוקץ שיש בו שנים".

הרי שברישא כאשר מדובר בב' בשני עוקצים וגי בעוקץ אחד לא כתב בלשון איסור אלא כתוב "כורתים העוקץ שיש בו ג'", וכונתו שמותר לכרות העוקץ שיש בו ג', דהו"א דאסור לכרות העוקץ שיש בו ג', דאף שממעט בקצירה מרבה הוא בשיעור, וקמ"ל דמותר לכרות העוקץ שיש בו ג', וה"ה שמותר לו גם לכרות את ב' העוקצים, משא"כ בסיפא כשיש לפניו ב' בעוקץ א' וגי בעוקץ אחד כתב "לא יכרתו אלא העוקץ שיש בו ב'". דבכה"ג אסור לכרות העוקץ שיש בו ג' כיון שאין צורך לחולה אלא בב' גרוגרות.

ואהבה יתירא מקלקלת את השורה, דהדיוק בלשון השו"ע דיוק קל הוא ואינו חומה לבנות עליה טירת כסף. ויותר נראה בדקדוק לשון השו"ע דלא זו אף זו קאמר, דלא מבעיא דאין לכרות ב' עוקצין כשיכול לכרות עוקץ אחד, דמרבה בקצירה, אלא אף אין כורתין עוקץ שיש בו ג' כשיכול לכרות עוקץ שיש בו ב', דלהרבות בשיעור איסור.

ולחדיא כן במקור הסוגיא במנחות (ס"ד ע"א):

"בעי רבא, חולה שאמדוהו לשתי גרוגרות, ויש שתי גרוגרות בשתי עוקצין ושלש בעוקץ אחת, הי מינייהו מייתין, שתיים מייתין דחזו ליה, או דלמא שלש מייתין דקא ממעטא קצירה, פשיטא שלש מייתין, דעד כאן לא קאמר ר' ישמעאל התם, אלא דכי ממעט באכילה קא ממעט קצירה, אבל הכא דכי קא ממעט באכילה קא מפשא קצירה, ודאי שלש מייתין".

הרי דפשיטא לן דכאשר ממעט בקצירה ודאי מסתבר טפי מאשר למעט בשיעורא ובאכילה, ורבותא הוא דאף שכאן וכאן אינו קוצר אלא עוקץ אחד מ"מ יש לו למעט בשיעור.

ואהבה יתירא מקלקלת את השורה והגאון המופלא בעל ארץ צבי דבוק היה ברבו בהערצה מופלאה ביותר ונהג להתיגע בדברי רבו בדרך שעמלים בדברי הראשונים [וכבר כתב האבני"ז (אהע"ז סי' קכ"ב) שכך יש ללמוד דבריו], אך בני"ד הפליג, ובאמת דברי האבני"ז חידוש הם".

זאת בנוגע לכל חולה, אך כאמור, דין היולדת חמור יותר מכל חולה שיש בו סכנה לענין זה שחובה לעשות עבורה בשינוי במידת האפשר, והיינו, להפחית באיסור ככל הניתן, ואם כן תמיהתו של האבני נזר על דין ההוצאה בשערה שבסימן ש"ל, לכאורה אין לה מקום כלל. וכך אכן תמה בעל השבט הלוי (חלק ה סימן מה):

"וכל הדברים לולא דבריו זרים מאד, דודאי בעלמא יש לדון בתוספת מלאכה לענין

פקו"נ וכדומה, אבל לענין יולדת הלא כבר כתב הה"מ ומובא בפוסקים סיי"ל דהא

בית מדרש גבוה
להלכה ורפואה
BEIT MEDRASH GOVOHA FOR
MEDICAL HALACHA
ע"ש משפחת פולד הי"ד

חג השבועות (פ' נשא בא"י) תשפ"ג

הרב יוסי שפרונג - ראש בית המדרש

דביולדת צריכים לשנות ולמעט בחלול לא בשאר פקו"נ משום דלידה סכנה טבעית היא, ובאמת גם בלידה אם לא מספיקה בזה הותר כשאר פקו"נ".
כלומר, אותו דין שאומר שביולדת יש חובה לעשות בשינוי, דהיינו למעט באיסורים, מאותו דין עצמו נלמד, שצריך לעשות כמה שפחות איסור ולא להוסיף במלאכות.